

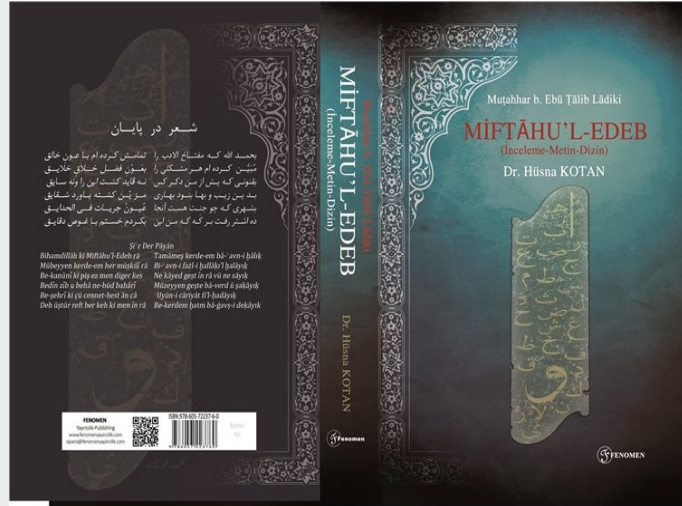
Farsça-Türkçe İlk Mensur Sözlük Miftâhu'l-Edeb

Hüsna KOTAN, Miftâhu'l- Edeb (İnceleme- Metin- Dizin). Erzurum: Fenomen

Yayınları, 2023, ISBN:978-605-72237-6-0, 916 s.

Zeynep Şule DEĞERLİ *

Dil ve kültür birbirinden bağımsız değerlendirilmeyen, birbirini etkileyen ve sürekli ilişki halinde olan iki unsurdur. Bu sebeple kültürün aktarımı, korunması ve yaşatılması için dilin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Dilin gücü sayesinde sonraki nesiller atalardan gelen sözlü ve yazılı malzemeye çeşitli şekillerde ulaşabilmektedir. Bu malzemeye ulaşmanın en kıymetli vesilesi de

sözlüklerdir. Eski halkların örf, âdet ve gelenekleri hakkında bilgi barındıran en önemli kaynaklardan biri olan sözlükler, geniş söz varlığına sahiptir; ayrıca bünyesinde birçok dinî, sanatsal, geleneksel ve bilimsel sözcük barındırmaktadır. Bu söz varlığı sayesinde toplumların dil ve kültüre ait unsurlarının en önemli taşıyıcısı olarak görev yapan sözlükler birer kültürel miras örneğidir.

Türk dilinde sözlük ve sözlüçülük çalışmaları Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't- Türk* adlı eseri ile başlamış ve bundan sonra birçok sözlük kaleme alınmıştır. El yazması ve matbu olarak düzenlenen veya basılan bu sözlükler bilim dünyasının dikkatine sunulmuş, literatüre kazandırılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan ve zengin söz varlığına sahip olan *Miftâhu'l-Edeb* de bu sözlüklerden biridir.

XIV. yüzyılın sonunda Anadolu sahasında yazılan bu eser, Türkçenin madde başı Farsça-Türkçe ilk mensur sözlüğüdür. Muṭahhar b. Ebû Ṭalib Lâdikî tarafından yazılan Farsça-Türkçe bu sözlüğün incelenmesi ve tenkitli metni Dr. Hüsna KOTAN tarafından titizlikle hazırlanmış, konuya ilgi duyan araştırmacıların ve bilim insanlarının istifadesine sunulmuştur. Sözlükle ilgili ilk bilgi Yusuf Öz'ün Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler adlı eserinde yer almaktadır.¹

Kitap, *Miftâhu'l-Edeb (İnceleme-Metin-Dizin)* ismiyle 2023 yılı Mart ayında yayımlanmıştır. Söz konusu çalışma eserin altı nüshası üzerine kurularak giriş ve üç müstakil bölümden oluşmaktadır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Öz, 2016, s. 82-85).

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zeynep.degerli@atauni.edu.tr, ORCID:

0000-0003-0402-7844, Erzurum, TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 24/06/2025

Kabul/Accepted: 17/06/2026

Yayın/Published: 27/08/2026

Giriş'te "Sözlük ve Sözlük Türleri" başlığı altında bu türde yazılmış ve üzerinde çalışma yapılmış eserlerden kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra eserin müellifi olan "Muṭahhar b. Ebû Ṭâlib Lâdikî ve Eserleri" başlığında müellif ve eserleri *Ravzatu'l-*

Evvân ve Miftâhu'l-Edeb hakkında detaylı bilgi verilmiştir. "*Miftâhu'l-Edeb*" başlığı ile eserin adının Miftâhu'l-Edeb, Miftâḥ al-adab, Miftâḥ-ı Edeb olmak üzere üç farklı şekilde geçtiği ifade edilerek bu kullanımlar referanslarıyla gösterilmiş ve eserin yazılış amacına yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca "Eserin Önemi ve Özellikleri" başlığı altında eserin önemi hakkındaki detaylı bilgiler maddeler hâlinde sıralanmıştır. Bu maddeler şu şekilde özetlenebilir: *Miftâhu'l-Edeb* alfabetik sıraya göre düzenlenen ve takriben 1110'u fiil, 4640'ı isim olmak üzere toplam 5750 kelimenin açıklamasının yapıldığı bir eserdir.² Kendinden sonra başka sözlüklere de kaynaklık eden bu eserde Arapçaya mahsus harflerin başında yer aldığı kelimelere ve maddelere yer verilmemiştir.³ Eserde dönemin Türkçesini yansıtmaları bakımından önemli ses olayları barındıran sözcükler vardır. *Miftâhu'l-Edeb*, sözlük olmanın yanında bir dilbilgisi kitabıdır. Sözlükte ağız özelliklerine ve konuşma diline de rastlanmaktadır. Eserde yer alan kelimelerin hangi dillerden ödünç alındığı hakkında bilgi verilerek, sözcüklerin çoğunlukla Arapça ve Farsça olduğu, bunlar dışında Moğolca, Çince, Yunanca, Ermenice gibi dillerden alıntılanan kelimelerin bulunduğu da belirtilmektedir. Zengin sözvarlığına sahip olan *Miftâhu'l-Edeb* üzerine yapılan çalışmanın bu kısmında yer verilen bir diğer başlık ise "Eserin Nüshaları"dır. Burada incelemede ele alınan yazmaların detaylı bir şekilde tanıtımı yapılmıştır. Bu nüshalar "M" Nüshası, "B" Nüshası, "İ" Nüshası, "S" Nüshası ve "L" Nüshası ve "T" Nüshası olmak üzere altı tanedir.

Nüshalar temin edildikleri kütüphanelere göre şöyle adlandırılmıştır. M nüshası, Millî Kütüphane; B nüshası, Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi); İ nüshası, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü; S nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi; L nüshası, Leiden University Library ve T nüshası ise Topkapı Kütüphanesi'ni temsil etmektedir.

Her biri ayrı başlıkta ele alınan bu nüshaların öncelikle yer aldıkları mecmualar tanıtılmış, daha sonra bunların fiziksel özellikleri, istinsah tarihleri, hangi hatla yazıldığı, varak sayısı, sayfalarındaki numaralandırma yöntemleri ve kullanılan özel işaretler; hangi bölümlerden oluştuğu, bu bölümlerin içerikleri hakkında detaylı bilgi dikkatlere sunulmuştur. İtımam ve ferağ kaydı olan nüshaların ilgili başlıkta tanıtımı yapılırken sonunda bu kayda da yer verilmiştir.

Çalışmada tenkitli metin incelemesine dahil edilmeyen Konya nüshası ve Bosna-Hersek nüshası ile ilgili de bilgiler paylaşılmış, sonradan eksik olan Konya Nüshası ve 3 varak (6 sayfadan) oluşan Bosna Hersek Nüshası inceleme kısmı için yeterli malzeme

² Altı nüshanın tenkitli metin incelemesi yapıldıktan sonra elde edilen sonuçtur.

³ Alfabetik olarak hazırlanan sözlükte ط, ظ, ث harfleri ve bu harflerin başında yer aldığı kelimelere dolayısıyla harflere yer verilmemiştir. Be (ب) ile pe (پ), cim ile (ج) ile çe (چ), dal (د) ile zal (ذ), ze (ز) ile je (ژ) ve kef ile (ك) ile kefi Fârisî/Acemî (گ) harfleri ve bu harflerle başlayan maddeler birbirinden ayrılmamıştır.

barındırmadığından incelemeye dahil edilmemiştir.

Eserde Giriş'ten sonra birinci bölüm olan "İnceleme" kısmı yer almaktadır. Bu bölümde Kotan, eserin imla özellikleri, ses ve şekil özelliklerini detaylandırarak anlatmıştır. "İmla Özellikleri" başlığı altında; ünlülerin ve ünsüzlerin yazılışı, şeddenin kullanılışı, hemzenin kullanılışı ve ek ve edatların yazılışını gösteren bitişik/ayrı yazım maddeleri eserden alıntılanan örnekler eşliğinde dikkatlere sunulmuştur.

İkinci başlık "Ses Özellikleri"dir. Bu kısımda eserin fonetik özellikleri; ünlü değişimleri, ünlü düşmesi, ünlü aşınması, ünlü türemesi, ünlü uyumları, ünsüz değişimleri, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz uyumları, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz yer değiştirmesi, hece yutumu, hece kaynaşması gibi başlıklar altında nüshalardan alıntılanan örneklerle ele alınmıştır. Üçüncü başlık ise "Şekil Özellikleri"dir. Bu bölümde eserin morfolojik özellikleri; ekler, yapım ekleri, isim çekim ekleri, fiil çekim ekleri, fiil çekiminde zaman, cevher fiili, birleşik fiiller, birleşik isimler ve son olarak kelime çeşitleri gibi başlıklarda yine nüshalardan alıntılanan örnekler eşliğinde incelenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmını "Metin" başlıklı ikinci bölüm takip etmektedir. Bu kısım "Metni Kurarken Takip Edilen Yol" ve "Tenkitli Metin" olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır.

"Metni Kurarken Takip Edilen Yol" başlığında *Miftâhu'l-Edeb*'in tenkitli metni kurulurken kullanılan yöntem anlatılmıştır. Bu yöntem şu şekildedir: Altı nüsha kullanıldığı belirtilmiş ve bunlar arasındaki büyük farklar, mevcut nüshaların müellif nüshası olmadığını göstermektedir. Açıklaması yapılarak metin kurulurken madde başı açısından en zengin olan M nüshası esas alınmıştır. Ancak farklı kelimeleri bulundurmaları itibarıyla metne ciddi oranda katkıda bulunan B, İ S, L ve T nüshaları da değerlendirilmiştir.

Oluşturulan metinde nüshalar soldan sağa doğru sıralanmıştır. En hacimli olduğu tespit edilen M nüshası solda yani ilk sıradadır, M nüshasına en yakın olan B ise ikinci sırada, hacim itibarıyla diğerlerinden daha fazla olan İ nüshası üçüncü, S nüshası dördüncü, L nüshası beşinci ve son olarak T nüshası altıncı sıradadır.

Metin oluşturulurken en hacimli nüsha olan M'nin içeriğine göre hareket edilmiştir. Fakat ideal bir metin hazırlanmaya çalışıldığı için zaman zaman bu durumdan feragat edilmiştir. Mesela M nüshasında "Giriş" bulunmadığı için bu kısım İ nüshası esas alınarak S ve T nüshalarından hareketle oluşturulmuştur. Metinde sağ tarafta ilk sütunda Farsça madde başları, ikinci sırada Arap harfli Türkçe karşılıkları ve üçüncü sırada Türkçe karşılıkların transkripti yer almaktadır. Nüshaların takibini kolaylaştırmak için her madde başının nüshalardaki yeri varak ve satır numaraları ile gösterilmiştir.

Metinde içinde varak ve satır numaraları gösterilirken nüshalar üzerinde bulunan varak numaraları dikkate alınmış, yeniden numaralandırılma yapılmamıştır. Madde başlarını gösteren varak ve satır numaraları, her satırda yeniden yazılmamış, aynı varak ve satır numarası ile devam ettiğini göstermek için (') işareti kullanılmıştır. Nüshada bulunmayan madde başını göstermek için madde başını içeren satırda

nüşhanın ait olduğu sütuna (---) konulmuştur. Metin içinde okunmasından şüphe edilen kelimelerin yanına soru işareti (?) konulmuştur.

Eserde Farsça madde başlarının altına bazen Türkçe karşılıkları vermek yerine kısaltmalar kullanılmıştır. Nüsha farklarını göstermek için kabul edilen ifade başa alınmış, (I) işaretinden sonra da ilgili bölümün diğer nüshalardaki karşılıklarına yer verilmiştir. Nüshalarda yer almayan ifadeler, dipnotta eksi (-) işaretiyle gösterilmiştir. Dipnotlarda yer alan farklılıkları da ifade etmek için bazı işaretlere yer verilmiştir. Çok uzun cümleler için farklılıklar gösterilirken cümlenin ilk kelimesi/grubu, son kelimesi/grubu arasına sıra noktalar (...) konmuş, (I) işareti de diğer nüshadaki karşılıklarına yer vermek amacıyla kullanılmıştır. Dipnotta yer alan (...), kelimenin silinmiş veya okunamayan kısmına işaret etmektedir.

Metin kurulurken gerekli görülen transkripsiyonlu yerlere müdahale edildiği ifade edilerek, metindeki kelimelerin okunması hususunda hangi konuların dikkate alındığı belirtilmiştir. Son maddede ise metinde kullanılan transkripsiyon işaretlerinin tablosu yer almaktadır.

İkinci başlık olan Tenkitli Metin’de ise altı nüshanın titiz bir karşılaştırması yapılarak metin kurulmuştur.⁴ Çalışmanın son bölümünü ise “Dizin” bölümü yer alır. Bu bölüm “Türkçe Dizin” ve “Farsça Dizin” olarak düzenlenmiştir.

“Türkçe Dizin” başlığının hazırlanmasında dikkate alınan unsurlar şöyle sıralanmıştır:

Dizine kökenine bakılmaksızın müellifin veya müstensihin Türkçe olarak algıladığı kelimeler dâhil edilmiştir. Metnin başında yer alan giriş ve sonundaki şiir ve gramer kısmındaki açıklamalarda geçen kelimeler ve okunmasından şüphe edilen kelimeler dizinde yer almamaktadır.

Kelimelerin metinde geçtiği yerleri gösterirken M nüshasının satır numaraları esas alınmıştır. M nüshasında bulunmayan veya ikinci kez diğer nüshalarda geçen, yeniden madde başı olan sözcüklerin tümü dizine dahil edilmiştir. Metin içinde yer almayan, dipnotta bulunan kelimeler de dizine dahil edilmiş ve ‘-d.’ kısaltması ile belirtilmiştir. Geçiş sıklığı birden fazla olan kelimeler bir kez yazılmış ve ‘[=]’ işareti kullanılarak kelimenin kaç kez geçtiği belirtilmiştir. Aynı anlamı taşıyan kelimelerden ses değişikliklerine uğrayanlar varsa bunların anlamları ayrıca yazılmamış, ‘bk.’ kısaltması ile değişikliğe uğrayan kelimeye işaret edilmiştir. ‘bk.’ kısaltması, aynı anlama gelen diğer madde başlarını veya ilgili olduğu düşünülen başka kelimeleri işaret etmek için de kullanılmıştır. Dizin, Türk alfabe sistemine uygun olarak hazırlanmış; Arap alfabesinde farklı olan sesler, dizinde tek harfle birleştirilmiştir.⁵ Türkçe dizinle ilgili ön plana çıkan özellikleri bu şekilde özetlemek mümkündür. Kotan, dizinde kullandığı yöntemi detaylı bir şekilde ilgili başlıkta anlatmıştır.

Farsça Dizin başlığının oluşturulmasında uyulan ilkeler ise şöyle özetlenebilir:

Farsça dizine, hangi dilden gelirse gelsin Türkçe kelimelere verilen bütün

⁴ Açıklamanın olduğu tablo örneği ekler kısmında verilmiştir. bk. (tablo: 1, 2, 3)

⁵ h, ħ, ḥ sesleri H; k, ḳ seslerinin Ḳ sesinde birleşmiştir. Hemze ve ayın sesleri ile başlayan kelimeler de kendilerinden sonraki ilk ünlüye göre sıralanmıştır.

karşılıklar dahil edilmiştir. Geçiş sıklığı birden fazla olan kelimeler bir kez yazılmış, ancak farklı nüsha veya satırlarda ise yerleri ayrıca belirtilmiştir. Metnin başındaki Farsça giriş ile ana ve ara başlıklar, gramer kısmındaki ifadeler sözlükteki Türkçe kelimeleri açıklayıcı nitelikte olmadığı, daha çok bir edebî geleneği yansıttığı için dizine alınmamıştır.⁶

Bu bölümlerin akabinde geniş bir yelpazeye sahip olan kaynakça yer almaktadır. Oldukça hacimli olan bu eserin sonuna, metnin daha kolay takip edilmesini sağlamak amacıyla, çalışmada yer alan bütün nüshaların tıpkıbasımı eklenmiştir.

Türk Dili sahasında bugüne kadar yapılmış eserlerin ortaya çıkmasında tarihî metinlerin önemli bir yeri vardır. Sözlüklerin de kültürümüze, dilimize ve söz varlığına katkısı göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Dr. Hüsna Kotan tarafından altı nüsha üzerinde yapılan *Miftâhu'l-Edeb*'in bu tenkitli metin incelemesinde yer alan metnin daha iyi anlaşılması için metnin kuruluşunda bir yol takip edilmiştir. Bu sayede eklenen dipnotlar ve açıklamalarla oluşturulan tenkitli metin, ayrıntılı gramer incelemesi, büyük bir titizlikle hazırlanan iki dizin ve geniş kaynakçayla özverili bir çalışma sonucunda ortaya çıkan bu eser, Türkçeye hizmet etme noktasında başarılı bir örnektir.

Kaynakça

Kotan, H. (2023). *Miftâhu'l-Edeb (İnceleme-Metin-Dizin)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Öz, Y. (2016). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁶ Dizinden örnekler ekler başlığında yer almaktadır.

Ekler

MİFTÂHU'L-EDEB | 91

2.2. TENKİTLİ METİN

---	B1*	İ63 ^b	---	---	L69 ^b	Hazâ Kitâbu Miftâhu'l-Edeb ¹⁸⁶
M1 ^b	B1 ^b	İ63 ^b	S167 ^a	T61 ^b	L69 ^b	Bismi'l-hâhî'r-rahmâni'r-rahîm ve bihi nest'ain
---	---	İ63 ¹⁶¹⁻⁶	S167 ¹⁶¹⁻⁹	T61 ¹⁶¹⁻¹	---	Sitâyiş u sipâs-i bî-hadd u kıyâs. Hudây-râ ki 'uqûl der idrâki haqîkat zat-ı u hâyim-end ve fehûm der ıhâted-i kune ma'rifet-i sıfât-i u hâyim-end. Ve hezârân durûd u şalavât ve ferâvân âferîn u tahhiyât ¹⁸⁷
---	---	İ63 ¹⁶¹⁻¹⁰	S167 ¹⁶¹⁻¹⁰	T61 ¹⁶¹⁻⁴	---	be-rûh-ı muqaddes-i pişvâ-yi enbiyâ vü muqtedâ-i evliyâ Muhammed Muştafâ ve ber-ervâh-ı pâkân vü düdmân vü guzidegân-ı yarân-ı u bad. ¹⁸⁸
---	---	İ63 ¹⁶¹⁻¹⁹	S167 ¹⁶¹⁻¹²	T61 ¹⁶¹⁻⁷	---	Ammâ ba'd çunîn güyed ¹⁸⁹ uhûcul-'ibâd ile'l me-Tâlib Muṭahhar bin Ebî Tâlib ṭahhar Allâh 'amâlahu ki şubyân-ı mute'alim piş-ez ta'alim-i luğat ¹⁹⁰ be-guften-i zebân-ı Pârsî rağbet mî-numûdend ve cümle udebâ ki kitâb-hâ-yi luğat ez-neşr ü nazm inşâ vü imlâ kerde-end heme be-zebân-ı Pârsî şerh kerde-end. ¹⁹¹
---	---	İ63 ¹⁶¹⁻²⁴	S167 ¹⁶¹⁻¹⁴	T61 ¹⁶¹⁻⁹ T62 ¹⁶¹	---	Lâ-cerem evvel dânisten-i zebân-ı Pârsî mî-bâyed ve ba'd ez-ân dânisten-i luğat-ı 'Arabî vu çun dânisten-i luğat kilîd-i hemme ilimhâ-est ve dânisten-i zebân-ı Pârsî kilîd-i ilm-i luğat-est.
---	---	İ64 ¹⁶¹⁻⁵	S167 ¹⁶¹⁻¹⁵	T62 ¹⁶¹	---	Pes ber-mücib şartu'l-şey-i yebka İn kâdr-i esmâ u ef'âl u muẓmerât u hurûf-i Pârsî be-hisab-i hurûf-i hecâ ki münâsib-i menâzil-i kamer-est. ¹⁹²

¹⁸⁶ Hazâ Kitâbu Miftâhu'l-Edeb] Kitâbu Miftâhu'l-Edeb İ, L.¹⁸⁷ sitâyiş u sipâs-i bî-hadd u kıyâs ... şalavât ve ferâvân âferîn u tahhiyât] sitâyiş u sipâs-i bî-hadd u kıyâs-ı kâdirî râ ki be-kuvvet nuṭk u temeddûn be-kudret mişâl u temkin şıraf-ı insân râ ber-diger esnâf-ı mu'zim ve mefhum kerd durûd u tahhiyât S / sitâyiş u sipâs-i bî-hadd u kıyâs-ı kâdirî be-kuvvet-i nuṭk u nemden vü be-kudret-i mişâl ve temkin şıraf-ı insân râ ber-diger esnâf-ı mu'zim ve mefhum kerd durûd u tahhiyât T.¹⁸⁸ be-rûh-ı muqaddes-i pişvâ-yi enbiyâ ... guzidegân-ı yarân-ı u bad] ber-mihter-i mevcûdât ve ber-bihter-i kâinât-ı Muhammed Muştafâ ve ber âlu aşhâb u ber tâbi' in ve ber-teba' tâbi' in ilâ yevmiddîn bâd S / ber-mihter-i mevcûdât u ber-mihter-i kâinât-ı Muhammed Muştafâ ve ber âlu aşhâb u ber tâbi' in ve ber-teba' tâbi' in ilâ yevmiddîn bâd T.¹⁸⁹ güyed] mî-güyed S, T.¹⁹⁰ Ebî Tâlib ṭahhar Allâh' amâlahu ki şubyân-ı mute'alim piş-ez ta'alim-i luğat] Ebî Tâlib ki şubyân-ı piş ta'alim-i luğat S / Ebî Tâlib ṭahhar Allâh be-kerime ' amâlahu ki şubyân-ı ta'allûm piş-ez ta'allûm luğat T.¹⁹¹ heme be-zebân-ı Pârsî şerh kerde-end] -S / heme ber-zebân-ı Pârsî şerh kerde-end İ.¹⁹² pes ber-mücib şartu'l-şey-i yebka ... menâzil-i kamer-est] ber-mücib şartu'l-şey-i yebka İn kâdr-i esmâ vü ef'âl-i Pârsî S / ber-mücib şartu'l-fenniyyeti seb'a İn kâdr-i esmâ vü ef'âl-i Pârsî T.

Fotoğraf 1: Tablo 1

MİFTÂHU'L-EDEB | 97

M2 ⁵³	B48 ⁵²	B6 ⁵²	—	ve nân-ra	اتمکی اتمکه	etmegi, etmege ²⁵³
"	—	B6 ⁵⁴	—	ve ez men	بندن	benden ²⁵⁴
"	B48 ⁵²	"	—	ve ez nân	اتمکن	etmekden ²⁵⁵
"	"	"	—	ve nezd-i men	بنوم قنوم	benüm katum ²⁵⁶
"	B48 ⁵¹	B6 ⁵⁰	—	ü nezd-i nân		[etmegiün katı]
M2 ^{53,54}	"	B6 ^{50,51}	—	Ve ba'd ü ğayr u cuz ğalib ān-est ki bih ez muttaşıl şud der mî-âyed. ²⁵⁷		
M2 ⁵⁴	B49 ⁵¹	B6 ⁵¹	—	Çunân kî güy:	شيله کی	şöyle ki
"	"	B6 ⁵²	—	ğayr ez men	بندن غیری	benden ğayrı
—	B49 ⁵²	B6 ⁵¹	—	ğayr ez nân		[etmekden ğayrı]
M2 ⁵⁴	B49 ⁵¹	B6 ⁵¹	—	ba'd ez men	بندن مکره	benden soñra
"	—	—	—	ba'd ez mâ		[bizden soñra]
"	—	—	—	ba'd ez tû		[senden soñra]
M2 ⁵⁵	—	—	—	ba'd ez şumâ		[sizden soñra]
"	—	—	—	ba'd ez işân		[anlardan soñra]
"	—	—	—	ba'd ez heme		[kamusından soñra]
"	—	—	—	ba'd ez fülân		[fûlândan soñra]
—	B49 ⁵¹	B6 ⁵¹	—	ba'd ez nân		[etmekden soñra]
M2 ⁵⁵	"	B6 ⁵²	—	cuz ez men		[benden başka]
M2 ⁵⁶	B49 ⁵¹	B6 ⁵⁴	—	ve cuz ez nân		[etmekden başka]
"	B49 ⁵³	B6 ^{54,55}	—	Ve rā be-âhîr-i ism ²⁵⁸ der âyed. Çunân kî güy nân-rā ve me-rā ²⁵⁹ bâkî ħurûf bâ-evvel der âyed. ²⁶⁰		
M2 ⁵⁷	B49 ⁵⁴	B6 ^{55,57}	S180 ^{53,54}	Ve ĩn ħurûf be-her çî ki der âyed elbette teğayyûr-i ma' nî mî-kuned. Zîrâ ki berây-ı işbât-est. ²⁶¹		
M2 ⁵⁸	B49 ⁵⁴	B6 ⁵⁵	S180 ^{53,54}	ve bî: berây-ı nefy-est ²⁶²		
"	"	B6 ⁵⁵	S180 ^{53,54}	ve be: ber[ây-ı] ilsāk-est ²⁶³		
"	B49 ⁵⁵	B6 ^{55,56}	S180 ^{53,54}	ve ber: berây-ı ilzām-est ²⁶⁴		
"	"	B6 ^{55,56}	S180 ^{53,54}	ve rā: berây-ı taḥṣīs-est ²⁶⁵		
M2 ⁵⁶	—	—	—	Ve ĩn be-âhîr-i kelime der âyed		
"	B49 ^{54,55}	B6 ^{55,56}	S180 ^{53,54}	ve ze ve ez: berây-ı teb' iz-est ²⁶⁶		
"	B49 ⁵⁶	B6 ^{55,56}	S180 ^{53,54}	ve nezd: berây-ı taḥrīb-est ²⁶⁷		

²⁵³ etmegi, etmege] -B, -İ.

²⁵⁴ benden] -İ.

²⁵⁵ etmekden] -B, İ.

²⁵⁶ benüm katum] -B, İ.

²⁵⁷ ve ba'd ü ğayr u cuz ğalib ān-est ki bih ez muttaşıl şud der mî-âyed] ve ba'd ve ğayr ü cuz bih ez muttaşıl şude be-cümle esmâ der mî-âyed B / ve ba'd ve ğayr ü cuz ğalib bih ez muttaşıl şude be-cümle esmâ der mî-âyed İ.

²⁵⁸ be-âhîr-i ism] be-âhîr-i kelime B, İ.

²⁵⁹ ve me-rā] -M.

²⁶⁰ bâkî ħurûf bâ-evvel der âyed] bâkî bî-ħurûf bâ-evvel kelime B / ve bâkî ħurûf be-evvel kelime İ.

²⁶¹ ve ĩn ħurûf ... zîrâ ki berây-ı işbât-est] be-her çî ki der-âyed elbette teğayyûr-i ma' nî mî-kuned zîrâ ki bî-berây-ı nefy-est B, İ / ve ĩn ħurûf-ı be-her çî ki der-âyed ez esmâ vü ef'al ü muḫmerât end ki bâşed ki teğayyûr-i lafz nîz kunend ammâ elbette teğayyûr-i ma' nî kuned S.

²⁶² ve bî: berây-ı nefy-est] [tā] âhîr ü bî: berây-ı nefy S.

²⁶³ ve be: ber[ây-ı] ilsāk-est] be-berây-ı el-şāk-est B, İ / tā-âhîr ü be-berây-ı el-şāk S.

²⁶⁴ ve ber: berây-ı ilzām-est] tā-âhîr ü ber berây-ı ... çunân kî ber-mâ vü ber-men S.

²⁶⁵ ve rā: berây-ı taḥṣīs-est] ve rā ħarf-est ki be-âhîr kelime der-âyed ve be-evvel der ne-âyed çunân kî me-rā "müfred" vü mārā tā-âhîr vü ĩn "ya' nî lafz-rā" berây-ı taḥṣīs-est S.

²⁶⁶ ve ze ve ez: berây-ı teb' iz-est] ve ze vü ez nîz be-evvel kelime der-âyed çunân kî ze-mâ vü ze-men ü ez-mâ vü ez-men berây-ı teb' iz-est S.

Fotoğraf 2: Tablo 2

Değerli, Z. Ş. (2026). Farsça-Türkçe İlk Mensur Sözlük Miftâhu'l-Edeb. *Selçuk Türkiyat*, (68): 291-301.

Doi: 10.21563/sutad.1725862

MİFTÂHU'L-EDEB | 321

"	"	[89 ^{a15}	S177 ^{a4}	---	T77 ^{b4}	kūr	م	m. ³⁵⁴⁹ [aşçı küresi]
"	B38 ^{b5}	"	"	L94 ^{a4}	T77 ^{b5}	kūbel ³⁵⁵⁰	قون كزى چچك و صارو چچك	koyungözi çiçek ve saru çiçek ³⁵⁵¹
"	"	---	S177 ^{a5}	"	T77 ^{b4}	kūzek ³⁵⁵²	اوغلان	oğlan ³⁵⁵³
M39 ^{a6}	"	---	S177 ^{a6}	L94 ^{a5}	"	kūze	بردق	bardak
"	"	[89 ^{a15}	---	"	"	kūzedre ³⁵⁵⁴	بوئى اوزن بردق	boyun uzun bardak
---	---	---	S177 ^{a6}	L94 ^{a5}	---	kūj	كز كىشى	k[ū]z kişi ³⁵⁵⁵
M39 ^{a6}	B38 ^{b5}	[89 ^{a16}	S178 ^{a1}	L94 ^{a6}	T77 ^{b5}	kūtelān	دواجى اكى	deveci igi ³⁵⁵⁶
"	B38 ^{b6}	---	"	"	"	kūknār	ف و خشخاش	f. ve haşhaş ³⁵⁵⁷
"	"	---	"	"	T77 ^{b6}	kūkurd ³⁵⁵⁸	ف	f. ³⁵⁵⁹
---	---	---	S178 ^{a2}	---	---	kūḥ	جبنوس	cebedüs
M39 ^{a6}	B38 ^{b7}	[89 ^{a21}	S177 ^{a9}	L94 ^{a1}	---	kūrāb	الغم سلغم	ılgım salgım
"	B38 ^{a5}	---	---	---	---	gūsfend	قوين	koyun ³⁵⁶⁰
"	"	---	---	---	---	gūsbend	مشله	mişlehu
M39 ^{a6}	B38 ^{b6}	---	S178 ^{a2}	L94 ^{a7}	T77 ^{b6}	kūḥak	اوزم جنهمى	üzüm cünbisi ³⁵⁶¹
---	---	---	"	---	"	kūz-ciḥr ³⁵⁶²	قير قور يلنز	kuyruklu yıldız ³⁵⁶³
---	B39 ^{a2}	---	---	---	---	kū	قنى	kamı
M39 ^{a6}	"	[89 ^{a23}	---	---	---	kūrmūṣ	كوزسز سيك	gözsüz sepek ³⁵⁶⁴
---	"	[89 ^{a24}	---	---	---	gūzkānī	مسخنایان	sahtiyān
M39 ^{a6}	B38 ^{b6}	[89 ^{a17}	S177 ^{a8}	L94 ^{a5}	T77 ^{b4}	kūf	أكو	üğü ³⁵⁶⁵
"	---	---	S178 ^{a1}	---	---	kūfte	ف	f. ³⁵⁶⁶
---	B38 ^{b6}	---	"	L94 ^{a6}	T77 ^{b5}	kūfte	دكلمش	dögülmüş ³⁵⁶⁷
M39 ^{a6}	"	[89 ^{a18}	"	"	"	kūdiyān	واريه	varya
"	---	---	---	L94 ^{a2}	---	kūdbān ³⁵⁶⁸	خطب اعجى	ḥatab ağacı
"	B38 ^{b7}	[89 ^{a18}	S178 ^{a1}	L94 ^{a6}	T77 ^{b5}	kūdīne	تقمق	tokmak ³⁵⁶⁹
"	---	---	---	---	---	gūṣ-māl	قلق برمق	kulağ burmak
"	B38 ^{b7}	[89 ^{a20}	S178 ^{a2}	L94 ^{a7}	T77 ^{b6}	kūdāb	بريان التنده بشن برنج	büryān altında bişen birinc

3549 m.] küre S.

3550 kūbel] küpel İ, S, L.

3551 koyungözi çiçek ve saru çiçek] bābūc B, T / bābūnec İ, S / koyun çiçeği L.

3552 kūzek] küdek B, S.

3553 oğlan] oğlancuk B / f. L.

3554 kūzedre] kūzvāre L, T.

3555 kuz kişi] yağrını bğri kişi L.

3556 deveci igi] er kişi igi İ, S / erenler igi T / kermen L.

3557 f. ve haşhaş] gül-nūr B / f. S, L, T.

3558 kūkurd] kūburt T.

3559 f.] kūkürt B.

3560 koyun] yüyen M.

3561 üzüm cünbisi] düğme iligi B / üzüm cünbisi S / üzüm cü[n]bisi T.

3562 kūz-ciḥr] kūz-bahır T.

3563 kuyruklu yıldız] kıvrıl ve kuy[ruklu] yıldız S.

3564 gözsüz sepek] gözsüz se[b]lek M.

3565 üğü] ügi İ.

3566 f.] kūfte S.

3567 dögülmüş] dögülmüş nesne T.

3568 kūdbān: ḥatab ağacı] kūzyān: kūrtün L.

3569 tokmak] m. B / mişlehu İ.

Fotoğraf 3: Tablo 3

-A-

âb (Far. is.): su.â. düğünü M28^a/6**âbdest (Far. is.):** el suyu, abdestâ. M29^b/4**abanos (< âbanûs) (Far. bot. is.):** abanoz

ağacı.

a. -M, S167^b/6**‘aceb (Ar. is.):** hayret, gariplik, şaşılacak

şey.

‘a. M35^b/4**‘aceble- (Ar. + T. f.):** hayret et-, şaşır-‘a. -ye -M, S185^b/17‘a. -mek M9^a/3‘a. -mak -M, S183^a/5**‘Acem (Ar. is.):** Arap olmayan, Arap dışındaki kavimler.‘A. +de şehir B34^a/2-d‘A. +de (çigitsüz üzüm ‘A.) B39^b/1-d**acı (is.):** acı.a. M26^a/4**acı ağacı (is.):** Odunu halk hekimliğinde tentür hâlinde tonik ve iştah açıcı olarak kullanılan bir ağaççık, kavasyaa. M21^a/7**acı ot (bot. is.):** bileşikgillerden sarı çiçekli yol kenarlarında ve kırlarda biten bir ot; dövülmüş avrat otu.a. M37^b/4a. (bir a. adı) B33^b/7-da. +dur (bir a.) -M, İ86^b/3**acı-:** canını yak-, ağrı-a. -mak M6^a/6**‘âciz (Ar. sf.):** gücü yetmeyen, zayıf.‘â. M42^b/2**aç (sf.):** yemek ihtiyacı içinde bulunan, acıkmış.a. M39^a/1a. karın M42^a/1; -M, İ92^a/8**aç-:** 1. kapalı veya bağlı bir nesneyi düz hâle getir, çöz-a. -a -M, S186^a/4

a. -arlar (şâf oldur ki anuñla sidük

yolun a.) S176^a/1-da. -mak M10^b/3, M11^b/7, M39^a/4a. -mak (a. okı yaydan) M39^a/3

a. -mak (barmaq kireşden a.)

B37^b/1-d, İ88^b/5-d

2. çöz-, parlat-

a. -mak (pas a.) M8^a/5, M21^a/9; bk.

pas aç-

açdurt-: açılmasını sağlat-, açtırt-a. -mak -M, S183^b/11**açı (is.):** dert, ızdırap.a. M34^a/3**açıcı (sf.):** açma işini yapan.a. B3^b/4-d, T63^a/7-da. ya’ nî cilâcı S168^a/7-d**açıl-:** kapalı olma hâli kaldırıl-a. -a -M, S185^b/17a. -mak M9^a/7a. -mak (çiçek a.) M9^a/3; bk. çiçek

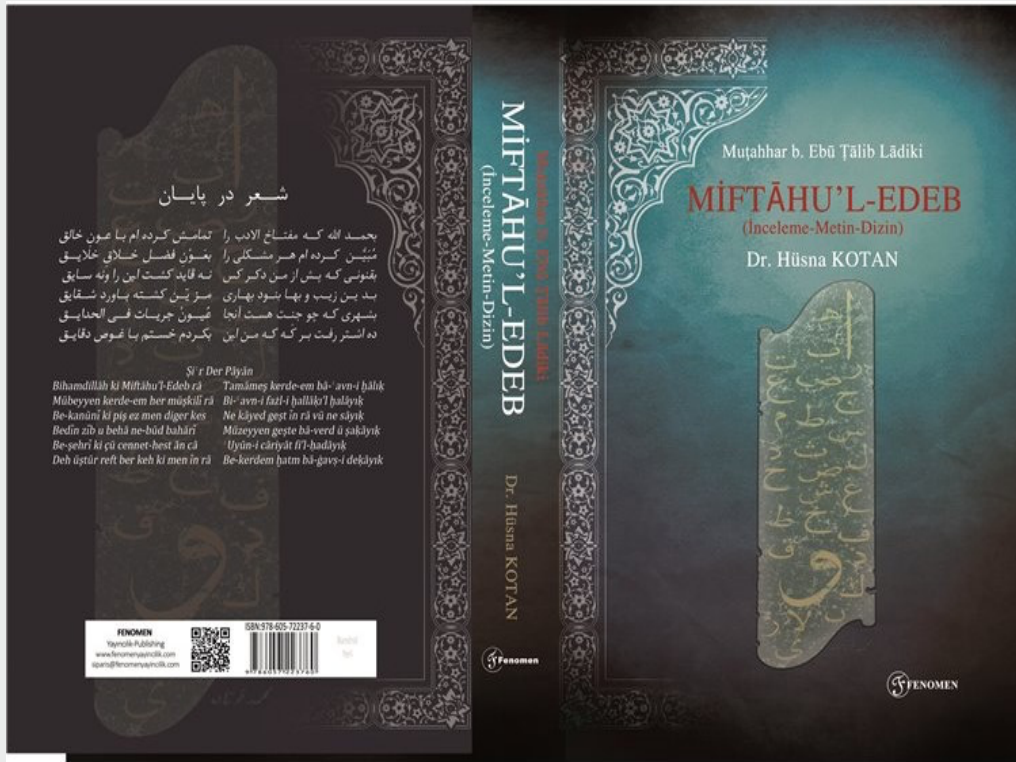
açıl-

açuk (sf.): açık, kapalı olmayan, engelsiz.a. S177^b/3-d, T77^a/6-da. nesne -M, B45^a/4a. (başı a. kişi) ‘M, B25^a/5, İ80^a/20**ad (is.):** bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya açıklamaya yarayan söz, isim, nam.a. M32^b/8, M41^b/2; -M, B28^b/4, S176^b/6a. (bir a.) M40^b/3a. +ı (adlardan âdem a.) B27^b/7-da. +ı (âdem a.) B28^a/6-da. +ı (‘Arabîde bir şâ‘ir a.) B32^b/3-da. +ı (ay a.) M28^b/4, M30^a/4; -M,B2^b/7, İ65^b/2a. +ı (bir acı ot a.) B33^b/7-da. +ı (bir kuş a.) B41^a/3-da. +ı (bir pâdişâh a.) B37^b/2-da. +ı (bir renc a.) B4^b/6-da. +ı (iklim a.) B39^a/7-da. +ı (kitâb a.) M30^a/8a. +ı (melik a.) B17^b/5-da. +ı (muzır nesne a.) T64^a/4-da. +ı (nakkâş a.) B3^a/4-da. +ı (yir altında eyü şü a.) M33^a/6a. +ıdur (bir kimse a.) -M, B28^a/4a. +ıdur (bir ot a.) M36^b/7

Fotoğraf 4: Dizin 1

nûbe; M42a/5	nuvisten; M11 ^b /2
Nubî; M42a/4	nuvišten; M11 ^b /2, -M, İ106 ^b /26
nubišten; M3 ^a /4	nûye; -M, L97 ^a /6
nubû; M42a/4	nûyi; M42a/5
nubušten; M11 ^b /1	nuyuşiden; M11 ^b /1
nûc; M42a/5	
nufâğ; M42a/4	-P-
nufel; M42a/4	pâ; -M, L73 ^a /2
nuğul; M42a/4	pâ şuden; M5 ^a /2
nuğûle; M42a/4	pâcâl; M22 ^b /9
nuğûn; M42 ^a /5	pâce; M22 ^b /1
nuğûsâr; M42 ^a /5	pâçe; M22 ^a /9
nuh; M42 ^a /5	pâçe-tirîd; M22 ^b /1
nuh-şad; -M, S179 ^a /9	pâd-bûn; M22 ^b /6
nuhç; M42a/4	pâdâş; M23 ^a /2
nuhlugûn; -M, S179 ^a /10	pâdâş dâden; M5 ^a /4
nuhuften; M11 ^b /1, -M, İ107 ^a /2, S184 ^a /6	pâdişâh; M22 ^a /6
nuhunben; -M, B44 ^a /7, İ92 ^b /24, S179 ^a /10, L97 ^a /7	pâdişâhi; M22 ^a /7
nuhust; M42a/4	pâdişe; -M, B5 ^a /4, İ67 ^a /22
nuhustîn; M42a/4	pâj; M22 ^b /3
nuhye; -M, S179 ^a /10	pâjîre; M22 ^a /dk
nûj; M42a/5	pâk; M22 ^b /1, M23 ^a /2
nûk; M42a/5	pâke; M23 ^a /2
nukûhîden; M11 ^b /1	pâkîze; M22 ^b /1
numûden; M11 ^b /1	pâlîden; -M, İ98 ^b /23
numûne; M42a/5	pâlîz; M22 ^a /7
nûrdîden; M11 ^b /1	pâlîzce; -M, S168 ^b /8, L73 ^a /1, T64 ^a /6
nusrem ; -M, B44a/4, İ92b/13	pâlân; M22 ^b /2, -M, T64 ^a /1
nusû; M42a/4	pâlâniden; M5 ^a /5
nûş; M42a/5, -M, L97 ^a /6-dk	pâlâr; M22 ^b /8
nuş-îvâr; -M, L97 ^a /5	pâlâs; M22 ^b /3
nûş kerdin; M11 ^b /2	pâlâyiden; -M, B51 ^b /6, İ98 ^b /22
nûşîden; M11 ^b /2	pâlheng; M22b/3
nuşkunc; M42 ^a /6	pâlû; M23 ^a /1
nuvâde; M42a/5	pâlûden; M5 ^a /5
nuvâhten; M11 ^b /1, M11 ^b /2	pâlûne; M22 ^b /2, -M, S169 ^a /1
nuvâr; M42a/5	pânîd; M23 ^a /2[-2]
nuvâz; -M, L97 ^a /7	pânşad; -M, S168 ^b /8
nuvâzdeh; M42a/5	pâr; M22 ^a /8
nûvâzîden; M11 ^b /2[-2]	pârdû; -M, B6 ^a /1, İ67 ^b /14
nuved; -M, S179a/10	pârdum; M22 ^b /3
nuverd; M42 ^a /5	pâre; M22 ^b /2, -M, İ67 ^b /14
nuverde; -M, L97 ^a /7	pârgîn; M22 ^a /8
nuvîden; M11 ^b /3	pârîne; M22 ^a /8

Fotoğraf 5: Dizin 2

Fotoğraf 6: Kapak Fotoğrafı